

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 377.36.016

ІНТЕГРОВАНЕ ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ ІЗ СИНТАКСИСУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Ольга Біличенко

доктор наук із соціальних комунікацій, професор
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
olgabelichenko64@mail.ru

Світлана Помирча

кандидат філологічних наук, доцент
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ Донецької області, Україна
swetlanapo@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто питання впровадження таких форм і методів роботи на заняттях філологічного циклу, які б сприяли становленню висококваліфікованих спеціалістів початкової школи. Для забезпечення усвідомленого вивчення окремих тем із синтаксису авторки пропонують низку вправ, пов'язаних із художньою літературою. Запропоновані рекомендації щодо паралельного вивчення складних речень і відповідних текстів художньої літератури стають гарною мотивацією до вивчення тем, бо допомагають установити зв'язок мови та літератури, що сприяє ефективному формуванню мовленнєвої компетентності. Предметом уваги були структурні особливості складних речень різних типів (сполучникових складносурядних і складнопідрядних та безсполучникових) у різножанрових художніх текстах.

Для реалізація поставлених завдань були використані такі методи: загальнонаукові методи аналізу й синтезу, описовий, зіставний, класифікаційний методи. Результати дослідження можуть бути використанні у вищій школі під час викладання курсів «Сучасна українська мова. Синтаксис», «Стилістика», «Методика викладання української мови».

Ключові слова: синтаксичні конструкції; лінгвістична компетентність; мовленнєві ситуації; інтегроване навчання.

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ИЗУЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ТЕМ ПО СИНТАКСИСУ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

О. БЛИЧЕНКО, С. ПОМИРЧА
Інтегроване вивчення окремих тем із синтаксису як засіб підвищення лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи

Ольга Беличенко

доктор наук по социальным коммуникациям, профессор
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
г. Славянск Донецкой области, Украина
olgabelichenko64@mail.ru

Светлана Помирчая

кандидат филологических наук, доцент
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
г. Славянск Донецкой области, Украина
swetlanapo@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается вопрос использования таких форм и методов работы на занятиях филологического цикла, которые способствовали бы становлению высококвалифицированных специалистов начальной школы. Для обеспечения сознательного изучения отдельных тем по синтаксису авторы предлагают ряд упражнений, связанных с художественной литературой. Предложенные рекомендации относительно параллельного изучения сложных предложений и соответствующих текстов художественной литературы являются хорошей мотивацией для изучения тем, поскольку помогают установить связь между языком и литературой, что способствует эффективному формированию речевой компетентности. Предметом внимания стали структурные особенности сложных предложений разных типов (союзных сложносочиненных и сложноподчиненных и бессоюзных) в разножанровых художественных текстах.

Для реализации поставленных заданий были использованы такие методы: общенаучные методы анализа и синтеза, описательный, сопоставительный, классификационный методы. Результаты исследования могут быть использованы в высшей школе во время преподавания курсов «Современный украинский язык. Синтаксис», «Стилистика», «Методика преподавания украинского языка в начальной школе».

Ключевые слова: синтаксические конструкции; лингвистическая компетентность; речевые ситуации; интегрированное обучение.

**INTEGRATED STUDY OF CERTAIN SYNTAX TOPICS
AS A WAY OF IMPROVING FUTURE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS' LINGUISTIC COMPETENCE**

Olga Bilychenko

Doctor of Social Communications, Professor,
SHEE «Donbas state pedagogical university»
Slovyansk, Donetsk region, Ukraine
Sloviansk, Donetsk Region, Ukraine
olgabelichenko64@mail.ru

Svilana Pomyrcha

Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти : збірник наукових праць
© ДВНЗ «Донбаський державний

Candidate of Philological Sciences, the Associate Professor
SHEE «Donbas state pedagogical university»
Slovyansk, Donetsk region, Ukraine
Sloviansk, Donetsk Region, Ukraine
swetlanapo@gmail.com

Abstract. The scientific researches of language units communicative potential at different levels have been recently renewed in the national linguistics. The works of V. Abashina, F. Batsevych, G. Zolotova, N. Onypenko, M. Peshchak, I. Surnina, K. Shulzhuk are dedicated to the study of complex sentences from the position of their structural and grammatical detection. Despite a great number of researches and different ways for solving the problems, the problem of communicative realization of complex sentences of different types hasn't been considered in Ukrainian linguistics yet.

A fiction is the system organized in a certain way that is characterized by elements of communication, their specificity and special structural correlations between them. The highest specificity is inherent of the syntactic text level. The complex sentences are involved in the formation of the text, the design of its composition. The dictionary of literary terms characterizes the language of fiction, language as a system that operates in the literature as a mean of creating aesthetic reality and reveals the creative possibilities of language.

While analyzing the fiction it was revealed that it includes all types of complex sentences. Functioning of these units has the specific syntax depending on the type (substyle, genre) of the literary text. The relevance of the work is primarily due to the fact that the classification of a complex sentence is problematic in contemporary Ukrainian syntax, and there is the necessity for greater integration of these topics while studying the Ukrainian language and Ukrainian literature at the university, which is associated with the formation of language and speech skills.

The results of the study can be used during the students' training for the theoretical or practical mastering of Ukrainian language syntax. The offered types of activities in Ukrainian classes demonstrate an unusual approach to teaching difficult moments of syntax in high school. As the practice has shown, the parallel study of complex sentences and fiction in universities is necessary for systematizing knowledge of language and literature, and it motivates students to study texts that reinforce their new knowledge of the language.

Key words: syntactic constructions; linguistic competence; speech situation; integrated learning.

(Translated by Olha Radziyevska, Candidate of Pedagogical Sciences, the Associate Professor of Foreign Languages Department of Donbas State Pedagogical University)

Постановка проблеми в загальному вигляді. Складний і багатогранний процес відродження національної освіти висуває особливі вимоги до вивчення мовних дисциплін у вищій педагогічній школі. В умовах гуманізації освіти особливої уваги потребує розробка та впровадження таких форм і методів мовної роботи, які сприяють становленню висококваліфікованих спеціалістів, зокрема, майбутніх педагогів початкової школи.

Курс сучасної української мови є комунікативно спрямованим і зорієнтованим передусім на формування в студентів умінь і навичок вільно, стилістично виправдано користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності, на що орієнтується і викладання курсів у педагогічних вишах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи у ВНЗ знайшли відповідне відображення в наукових працях українських, російських та зарубіжних учених. Їхні роботи спрямовані на підвищення мовної, мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти, логічно підводять їх до самостійного пошуку цікавого мовно-літературного матеріалу, навчають зіставляти його ознаки, робити відповідні лінгвістичні висновки. Останнім часом у вітчизняній науці поживалися дослідження комунікативного потенціалу мовних одиниць різного рівня. Вивченню складних речень із позиції їхнього структурно-граматичного виявлення присвятили праці В. Абашина, Ф. Бацевич, Г. Золотова, Н. Онипенко, М. Пешак, І. Сурніна, К. Шульжук та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначити різновиди синтаксичних вправ щодо формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкової школи, які сприяли б підвищенню мовної обізнаності здобувачів вищої освіти, а також культури їхньої мови та мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розв'язанні першочергового завдання мовної освіти майбутніх педагогів важливе місце належить синтаксису сучасної української мови, бо він є організуючим центром граматики, у якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць та їх участь у досягненні комунікативної мети. Відповідно вчитель початкової школи повинен володіти знаннями про закономірності сполучуваності слів і побудови речень, про виражальні можливості різних синтаксичних структур та вміннями користуватися ними в різних мовленнєвих ситуаціях.

Відповідно до програми з курсу «Сучасна українська мова» складне речення детально вивчається на другому курсі.

Під час вивчення теми «Складне речення. Види складник речень» студенти повинні виробити такі практичні вміння і навички:

- розпізнавати сполучникові (складносурядні та складнопідрядні) і безсполучникові складні речення в готовому тексті;
- добирати до складних речень синонімічні варіанти (прості ускладнені речення);
- конструювати складні речення відповідно до комунікативного завдання;
- використовувати їх у зв'язному мовленні;
- інтонаційно і пунктуаційно оформляти складносурядні та складнопідрядні речення;
- уживати кому в безсполучниковому складному реченні та відповідно інтонувати його.

Завдання викладача – забезпечити усвідомлення і засвоєння загальних відомостей про складне речення і на цій основі сформулювати вказані практичні вміння й навички [1, с. 89 – 90]. Для цього пропонуємо такі вправи:

Вправа 1. Прочитайте. Визначте граматичні основи речень. Які з цих речень є простими, а які – складними?

Так не ходить жоден експрес, так ходить лише цей етап, цей дивовижний ешелон смерті, – спецешелон ОГПУ – НКВД. Він – один із багатьох таких ешелонів; женуть вони отак божевільним темпом через глуху піч і крізь ще глухіший Сибір, оповиті таємницею... Не просто таємницею, а таємницею державною оповиті вони. Обставлені багнетами, устатковані прожекторами, женуть вони десь у таємницю ж, непроглядну, як сам Сибір чи як тая сибірська ніч. Фантастичні і реальні, дивовижні аксесуари нерозшифрованої жаскої легенди – таємничої легенди про зникнення душ. На окремих пунктах ешелон зупиняється. На мить, на коротку мить. Тоді по нім біжать аргати, біжать по дахах, перестрибуючи з вагона на вагон, і стукають палками в залізо – чи не проломлено де?! Чи немає диверсій?! І так само біжать аргати по боках ешелону, перестукуючи стіни – чи не зрушена дошка десь?! Чи не замірився ворог з нутра на державу, закон і порядок, рятуючись від того закону втечею!?

(Іван Багряний).

Ця вправа допоможе студентам навчитись розмежовувати прості й складні речення. Особливу увагу слід звернути на визначення граматичних основ у поданих реченнях. При визначенні складних речень треба обов'язково вказувати, яким зв'язком (сполучниковим чи

безсполучниковим) поєднані між собою частини. Потрібно також звертати увагу на розділові знаки між частинами складних речень.

Вправа 2. Спишіть. Визначте, яким зв'язком (сурядним чи підрядним) поєднуються частини складних речень.

1. Хто в любові не знається, той горя не знає (Нар. тв.). 2. Місяць на небі, зіроньки сяють (Нар. Тв.). 3. Видно, що ви без пуття закохані в мед (Г. Сковорода). 4. Шершень – се образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого і народжені на те тільки, щоб їсти, пити і таке інше (Г. Сковорода). 5. Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює (І. Котляревський). 6. Тікай, тікай. Бондарівно, буде тобі лихо! (Нар. тв.) 7. Не вернуться сподівані, Не вернеться воля (Т. Шевченко). 8. Коли другії облизня поймають, то і ми остерегаємся (І. Котляревський). 9. Прилинь, сизий орле, бо я одинокий Сирота на світі, в чужому краю (Т. Шевченко). 10. Ще очі не дрімали, а вже сходить сонце (Нар. тв.) 11. Мед любить їсти й ведмідь, а Шершень теж не проти того (Г. Сковорода).

Запропонована вправа допоможе здобувачам навчитись розпізнавати сполучникові (складносурядні та складнопідрядні) речення, характеризувати речення із сурядним та підрядним зв'язком, розпізнавати їх серед інших типів складних речень. Вправа дає змогу відпрацювати вміння визначати семантико-синтаксичні зв'язки між частинами складного речення.

Вправа 3. Із творів народної творчості виписіть дев'ять складних речень із різними видами зв'язку (сурядним, підрядним, безсполучниковим). Поясніть пунктограми.

Вправа допомагає студентам навчитись розпізнавати сполучникові й безсполучникові речення, речення з сурядним та підрядним зв'язками. Вправа допомагає встановити більш тісний зв'язок мови й літератури, адже для того, щоб виконати завдання, студентам потрібно звернутись до творів української літератури, зокрема до народно-поетичних текстів, які вивчаються на початку навчального року.

Вправа 4. Складіть по три складних речення:

- 1) із сурядним зв'язком;
- 2) із підрядним зв'язком;
- 3) із безсполучниковим зв'язком.

Подана вправа допомагає навчитися самостійно конструювати складні речення відповідно до комунікативного завдання, використовувати

їх у зв'язному мовленні, пунктуаційно оформляти складносурядні, складнопідрядні та безсполучникові речення.

Під час вивчення тем: «Складносурядне речення, його будова, засоби зв'язку», «Смислові зв'язки між частинами складносурядного речення», «Розділові знаки в складносурядному реченні» студенти повинні усвідомити й засвоїти основні теоретичні відомості про складносурядне речення – структурно-граматичні ознаки, інтонаційні, пунктуаційні та стилістичні особливості, виробити такі практичні уміння і навички:

Вправа 1. Прочитайте. Знайдіть складні речення, визначте вид і засоби зв'язку їхніх частин. Визначте складносурядні речення. Доведіть, що це складносурядні речення. Визначте засоби зв'язку між частинами складносурядних речень.

ЗА ГОРОДОМ КАЧКИ ПЛИВУТЬ

За городом качки пливуть, Каченята крячуть...	А багаті дівки сидять З кіньми та з волами.
Вбогі дівки заміж ідуть, А багаті плачуть.	«Чи чула ти, дівчинонько, Як я тебе кликав,
Вбогі дівки заміж ідуть З чорними бровами,	Через твоє подвір'ячко Сивим конем їхав?»

(Нар. тв.)

Подана вправа допомагає навчитись розрізняти складносурядні речення з-поміж інших типів складних речень, інтонаційно і пунктуаційно оформляти складносурядні речення з протиставними сполучниками.

Вправа 2. Прочитайте. Визначте смислові відношення між частинами складносурядних речень. Якими засобами вони виражаються (сполучниками, інтонацією)?

1. Наступає хмара, і буде великий грім (І. Котляревський). 2. Мед любить їсти й ведмідь, а Шершень теж не проти того (Г. Сковорода). 3. Накрив очі осокою, а ніженьки китайкою (Нар. тв.). 4. Ой тікала Бондарівна помежи горами, а за нею два жовніри з голими шаблями (Нар. тв.). 5. О, як моє болить серце, а сльози не ллються (І. Котляревський). 6. Цвіте терен, цвіте терен, а цвіт опадає (Нар. тв.). 7. Іще очі не дримали, а вже сходить сонце (Нар. тв.).

Ця вправа допомагає навчитись визначати семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядних речень, розпізнавати складносурядні речення різних типів.

Вправа 3. Прочитайте. Зробіть інтонаційно-змістовий аналіз складносурядних речень: поясніть, смислові зв'язки та засоби вираження їх.

1. Швидко казка кажеється, та не швидко діло робиться. 2. Був би сад, а і добре горить, а в мене – одне поліно, та й те задубіло. 5. На дощ ще і хмари не збираються, а вона вже змокла. 6. Іскра мала, та вогонь з неї великий. 7. Казали, минеться, а воно тільки настає. 8. Труднощі мучать, зате розуму учать. 9. Життя не має ціни, проте людей вона збирає. (Нар. тв.)

Вправа 4. Складіть речення за схемами на тему: «Домашні улюбленці». Підкресліть граматичні основи.

1. [], а []. 2. [], але [], та [].
3. [], проте []. 4. [], однак [].

Вправа виробляє навички самостійно конструювати складносурядні речення з зіставно-протиставними відношеннями, визначати граматичну основу в реченні. Особливу увагу слід звертати на визначення студентами граматичної основи.

Вправа 1. Спишіть. Підкресліть граматичні основи. Назвіть складнопідрядні речення. Поясніть смислові зв'язки між головною і підрядною частинами. Яка відмінність у будові цих речень? Визначте засоби зв'язку в складних реченнях.

Він уже мчав по інших широтах, круто повернувши на південь, і прогрімівши над широченним Амуром. Він ішов туди, де кінчається земля. Пролітав через кряжі інших гір, полохав інші, ще не бачені нетрі, проходив останні безконечні тунелі... Днями було видно, як красувалась і цвіла земля, розливаючись морем квітів. По них блукали розпучливо очі тих, що мали щастя припасти до ґрат... Обрії були заставлені сизими, фіалковими, синіми пасмами гір та гребенястих лісів. Блакитні широкі долини розстелялись і крутились казково, вкриті буйними травами, квітами, свічадами озер... Дивна якась, небезпечна, фантастична країна. Та не сюди, не в цю дивну країну мчав їх дракон. Пориваючись до волі, приречені крізь ґрати просували руки, пхали в них очі і лиця, втискались в залізо, – тоді вздовж ешелону лунали постріли. Та ніхто на них не зважав, лише поїзд припускав ще дужче, ще скаженіше. Не сюди, не сюди везе він вантаж, він його мчить до іншої мети (Іван Багряний).

Подана вправа допомагає повторити відомості про складне речення, повправляється у визначенні граматичних основ у складному реченні. Ця вправа виробляє навички розмежовувати складнопідрядні речення з іншими типами складних речень, визначати смислові зв'язки між головною і підрядною частинами складнопідрядних речень, засоби зв'язку в складнопідрядних реченнях.

Вправа 2. Прочитайте. Назвіть головні й підрядні частини в складнопідрядних реченнях. Визначте зв'язок між ними, місце підрядної частини, поясніть розділові знаки.

1. Хто в любові не знається, той горя не знає (Нар. тв.). 2. Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? (Г. Сковорода.) 3. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум (І. Котляревський). 4. Видно, що ви без пуття закохані в мед (Г. Сковорода). 5. А рука не в одного тяглася до шапки, щоб стягти її до сирій землі (І. Багряний). 6. Хто живе чесно і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'яккої булки, неправдою нажитої (І. Котляревський). 7. Прилинь, сизий орле, бо я одинокий сирота на світі, в чужому краю (Т. Шевченко). 8. А коли ти прийшов, то возний мусить одступитися (І. Котляревський).

Подана вправа виробляє навички визначати головну й підрядну частину в складнопідрядному реченні, встановлювати смислові зв'язки між частинами.

Вправа 3. Прочитайте. Накресліть схеми речень. Схарактеризуйте засоби зв'язку між частинами складнопідрядного речення.

1. Нехай ще раз усміхнеться серце на чужині, поки ляже в чужу землю в чужій домовині (Т. Шевченко). 2. Я хотів спитати тебе, чи ти справді посватана за возного? (І. Котляревський) 3. Спитайте вашого хорта, коли він веселіший? (Г. Сковорода).

Подана вправа виробляє навички визначати головну й підрядну частини в складнопідрядному реченні, уміння характеризувати засоби зв'язку між частинами складнопідрядного речення. Особливу увагу викладачеві слід звернути на те, щоб пояснити студентам, як правильно будувати графічну схему складнопідрядного речення, як ставити питання від головної до підрядної частини.

Вправа 5. Підготуйте усний твір на лінгвістичну тему: «Різноманітність мовних засобів зв'язку в складнопідрядних реченнях».

Проілюструйте свої міркування прикладами з творів Г. С. Сковороди («Бджола та Шершень», «Собака і Вовк»).

Подане завдання виробляє навички використовувати складнопідрядні речення відповідно до комунікативного завдання, підтверджувати теоретичний матеріал прикладами з художньої літератури, зокрема з творів, що вивчаються в цей час на заняттях із «Дитячої літератури».

Висновки. Вивчення синтаксису, зокрема складного речення у вищій школі є тим моментом, коли здобувачі вищої освіти педагогічних вишів повинні добре орієнтуватися в питаннях класифікації складних речень і аспектах їх вивчення. Рекомендації щодо паралельного вивчення складних речень і відповідних текстів художньої літератури стають гарною мотивацією до вивчення тем, запропонованих програмою, бо допомагають встановити зв'язок мови та літератури, що сприяє ефективному формуванню мовленнєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення / К. М. Плиско. – Харків : Основа, 1992. – 151 с.
2. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : Навч. посіб // І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. – 406 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Plysko, K. M. (1992). *Syntaksys ukrainskoi movy iz systemoiu oriientyriv dlia samostiinoho vyvchennia* [Syntax of Ukrainian language with the system of guidelines for the independent study] Harkiv: Osnova [in Ukrainian].
2. Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V. & Kobylanska, M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Problemni pytannia* [Syntax of modern Ukrainian language: Problematic issues] Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
3. Shulzhuk, K. F. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy* [Syntax of Ukrainian language] Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiiia» [in Ukrainian].